
УДК 81'272

Лариса Масенко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

МОВНИЙ КОНФЛІКТ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

У статті розглянуто специфіку мовної політики України, яку визначає протистояння двох політичних сил — державницьких і проросійських. Висвітлено історію загострення конфлікту у зв'язку з ухваленням 2012 р. Верховною Радою Закону «Про засади державної мовної політики», в якому було маніпулятивно використано Європейську хартію регіональних або міноритарних мов, щоб надати російській статусу, рівного державній мові, на значній частині території країни.

Стаття містить результати масового опитування 2017 р. з метою визначення рівня конфліктності двомовної ситуації країни. Дані опитування засвідчили суперечливий характер масової свідомості.

Певну увагу приділено висвітленню діяльності численних громадських організацій, присвяченої захисту державного статусу української мови, а також змінам, що відбуваються під тиском громадянського суспільства, у ставленні П. Порошенка до двомовної ситуації України.

Ключові слова: мовна ситуація, мовний конфлікт, мовне законодавство, державна мова, двомовність.

Мовну ситуацію України слід оцінювати як білінгвальну: на її території поширені дві мови — українська і російська. Інші мови застосовує незначна кількість населення.

Так, згідно з опитуванням 2017 р. українську мову визнали рідною 64,1 %, населення, російську — 17,1 %, українську і російську однаковою мірою — 17,4 %, іншу — 0,8 %. У повсякденні 46,9 % спілкуються тільки українською або в більшості ситуацій українською, 31,8 % — тільки російською або в більшості ситуацій російською, 20,8 % — рівною мірою українською і російською, іншою — 0,4 %¹.

¹ Опитування проведено протягом 02 — 10.02.2017 р. в рамках міжнародного проекту № 62700395 Фонду Фольксваген "Bi- and multilingualism be-

Сьогодні українська та російська мови побутують на всій території України і в усіх сферах суспільного життя, хоча їхнє співвідношення має виразні регіональні відмінності: у західних областях домінує українська мова, у східних і південних — російська, у центральних областях демографічна й комунікативна потужності обох мов приблизно однакові.

Значні відмінності мовних середовищ спостерігаються залежно від величини населеного пункту: у великих містах і промислових центрах переважає російська мова, у селах — українська, у невеликих містах співвідношення двох мов приблизно однакове.

Очевидно, до пострадянської України можна віднести, хоча й доволі умовно, той тип співіснування двох мов на території однієї країни, яку американський соціолінгвіст Джошуа Фішман відносить до білінгвізму без диглосії, коли дві мови вживають без розрізнення їхніх функцій. Таку ситуацію дослідник вважає нестабільною, оскільки мовці користуються обома мовами наперемінно, а тому виникає загроза зникнення тієї мови, що перебуває у слабшій позиції [26].

На значній частині території України слабша позиція в комунікативному просторі властива українській мові, тому без підтримчих заходів з боку державних структур вона лишається zagrożеною у східних, південних та частково в північних і центральних областях.

Нинішня мовна ситуація України сформована під дією кількох чинників. Її визначило передусім надання українській мові статусу державної в Законі УРСР «Про мови в Українській РСР», ухваленому Верховною Радою УРСР 28.10.1989 р. [3]. Уже в незалежній Україні державний статус української мови затвердила 10 стаття Конституції України, прийнята Верховною Радою 28.06.1996 р., де зафіксовано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської мови, інших мов національних меншин. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом» [1].

Проте, на відміну від країн Балтії, в Україні не було створено державного органу, наділеного функціями контролю за виконанням мовного законодавства, що мало вирішальний вплив на вектор розвитку двомовної ситуації країни й у наступні роки.

У перші роки незалежності завдяки активній участі у політичному житті потужної громадсько-політичної організації — Народного Руху України та партій національно-демократичного спрямування було досягнуто певних успіхів у впровадженні української мови в різних сферах суспіль-

tween conflict intensification and conflict resolution. Ethno-linguistic conflicts, language politics and contact situations in post-Soviet Ukraine and Russia" («Бі- та мультілінгвізм: між інтенсифікацією і розв'язанням конфлікту. Етнолінгвістичні конфлікти, мовні політики і контактні ситуації у пострадянських Україні та Росії»).

ного життя. Розширився її вжиток в адміністративно-управлінській сфері, освіті, науці, державних засобах масової інформації.

Однак закономірні процеси розширення функцій державної мови наражалися на сильну протидію проросійської частини політикуму, що спирався на електорат найбільш зрусифікованих областей Сходу й Півдня. Розкол населення на дві великі різномовні групи — українськомовну і російськомовну, що є наслідком мовної та культурної асиміляції українського етносу в період перебування України у складі Російської імперії в обох її іпостасях — самодержавній і комуністичній — спричинив політизацію мовного питання. Від самих початків постання Української держави претенденти на владу намагалися розіграти «мовну карту» на свою користь.

Оскільки розподіл населення за мовною ознакою має територіальний вимір, політики, які орієнтувалися на західний електорат, обстоювали українську мову як єдину державну, а ті, хто балотувався у східних і південних регіонах, обіцяли виборцям забезпечити російській мові статус другої державної. Саме така обіцянка відіграла певну роль у перемозі на президентських виборах Леоніда Кучми та Віктора Януковича.

Політична діяльність проросійських партій, зокрема Партії регіонів², була спрямована на блокування процесів консолідації української нації та поглиблення цивілізаційного розколу між східними і західними областями. З цією метою застосовували різноманітні маніпулятивні технології. Промовистим прикладом такої інформаційної практики може бути плакат, який поширила Партія регіонів у східних і південних областях під час виборчої кампанії 2004 р. і який демонстрував уявний розподіл населення України на три сорти за мовною ознакою. Плакат мав спровокувати в середовищі електорату Партії регіонів ворожість до населення інших областей і «антипомаранчеву» істерію [21].

Після провалу наполегливих спроб впровадити російську мову як другу державну проросійська частина політикуму почала інтенсивний пошук іншої законодавчої бази для продовження зросійщення й денаціоналізації українців у формально незалежній державі.

Таку базу вдалося знайти в Європейській хартії регіональних або міноритарних мов (European Charter for Regional or Minority Languages)³, прийнятій у Раді Європи 1992 р.

Збереження в українському політикумі значного впливу комуністів та інших проросійських груп, об'єднаних у Партії регіонів, дало можливість використати європейський документ, призначений захистити від вимирання мови з малою кількістю носіїв, з протилежною метою — для

² Партія регіонів утворилася внаслідок об'єднання кількох партій проросійського спрямування. Назву отримала в 2001 р. Задекларована ідеологія партії — захист прав етнічних росіян і тих, хто розмовляє російською мовою в Україні. Електорат партії зосереджений переважно на Сході та Півдні.

³ В Україні назву Хартії перекладено так: «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин».

збереження й посилення позицій російської мови, яка тривалий час виконувала в Україні функцію імперської мовно-культурної асиміляції.

Процедура ратифікації Хартії у Верховній Раді супроводжувалася боротьбою між національно-демократичними і проросійськими групами депутатського корпусу, але останнім вдалося з другої спроби домогтися її ратифікації 15.05.2003 р.

До списку мов, на які мають поширюватися положення Хартії, було внесено 13 мов національних меншин, серед яких фігурувала й російська мова. Маніпулятивне використання Хартії полягало у впровадженні в мовне законодавство поняття «регіональна мова», статус якої, згідно з положеннями прийнятого документа, передбачав широкі права на вживання відповідної мови в адміністративній сфері, освіті, судочинстві, засобах масової інформації, що фактично дорівнює функціям державної мови.

Обрання на посаду Президента України Віктора Януковича в 2010 р. й утворення у Верховній Раді коаліційної більшості з фракцій Партії регіонів, Комуністичної партії та Блоку Литвина відкрили шлях до використання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин для утвердження російської мови в статусі, рівному державній українській мові.

Невдовзі після інавгурації Віктор Янукович під час зустрічі з делегацією «Міжнародної ради російських співвітчизників» 27.05.2010 р. пообіцяв «співвітчизникам», що російська мова «посяде належне їй місце в житті нашого суспільства»:

«Мы последовательно будем воплощать в Украине европейские ценности относительно защиты прав человека, в том числе — и в языковой политике. За основу мы берем Европейскую хартию региональных языков или языков меньшинств... Мы уже подготовили ряд законопроектов, которые будут последовательно внесены на рассмотрение Верховной Рады. После их принятия русский язык, который является родным для многих граждан Украины, займет надлежащее место в жизни нашего общества» [25].

Уже 7 вересня голова фракції Партії регіонів Олександр Єфремов, голова фракції Комуністичної партії Петро Симоненко та член Блоку Литвина Сергій Гриневецький зареєстрували у Верховній Раді законопроект № 1015-3 «Про мови в Україні» [16].

Загальні положення законопроекту містили визначення, позичені з советської риторики про «гармонійну російсько-українську двомовність», але реальну загрозу новітнього потужного зросійщення країни становила впроваджена норма, згідно з якою для надання мові статусу регіональної достатньо, щоб її носії становили 10 % населення відповідної області, міста чи району. Це означало, що російська мова буде визначена регіональною на більшій частині території країни і, відповідно, виконуватиме ті самі функції, що й державна українська. Зауважимо, що жоден європейський документ, який регулює вживання мов на певній території, включно з Європейською хартією регіональних або міноритарних мов, такої норми не містить.

За ініціативою тодішнього Голови Верховної Ради Володимира Литвина законопроект «Про мови в Україні» було подано на експертизу до наукових установ. Усі інституції, які його розглядали (Інститут української мови НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, Вчена рада Національного університету «Кієво-Могилянська академія»), визнали невідповідність законопроекту Конституції України. У результаті Верховний Суд України відхилив його, а Верховна Рада зняла з розгляду.

Це, однак, не зупинило спроб парламентської коаліційної більшості законодавчо підвищити статус російської мови в Україні. Перечекавши певний час, той самий законопроект під іншою назвою «Про засади державної мовної політики» подали 07.02.2012 р. на розгляд Верховної Ради депутати з фракції Партії регіонів Сергій Ківалов і Вадим Колесніченко.

Фактично це був той же документ, що й законопроект «Про мови в Україні». Незначні зміни не вплинули на зміст основних його положень, зокрема про десятивідсоткову норму для визначення мови регіональною.

Попри заперечення профільного Комітету, 03.07.2012 р. Закон «Про засади державної мовної політики» було ухвалено у Верховній Раді з численними порушеннями процедури.

Подальші події підтвердили слушність думки експертів з мовних питань, висловлену ще 2000 р. в соціолінгвістичному дослідженні мовної ситуації Києва, згідно з якою формальне підвищення статусу російської мови в столиці призведе до значного загострення міжнаціонального конфлікту. В такому разі індекс конфліктності при максимальному значенні 1 становитиме 0,716, тоді як індекс конфліктності тогочасної мовної ситуації Києва, відповідно до соціологічного аналізу експертного опитування, становив усього 0,246 [17: 64 — 65].

Прийняття закону «Про засади державної мовної політики» спричинило протестні акції по всій Україні. Група активістів, переважно зі студентської молоді, оголосила голодування під Українським домом у Києві. Згодом ці події отримали назву Мовного майдану, що його чимало політологів вважають поштовхом до Євромайдану 2013 — 2014 рр.

Закон значно послабив становище української мови, особливо на найбільш зросійщених територіях Півдня і Сходу. Він призвів до ігнорування державного статусу української мови навіть в обласних державних адміністраціях. Так, фіксація відповідей на телефонний дзвінок українською мовою до приймальні голів облдержадміністрацій, здійснена в травні 2017 р., показала, що в адміністраціях Дніпропетровської, Миколаївської, Луганської і Донецької областей на дзвінок відповідають російською, хоча в розмові з українськомовним додзвонювачем переходять на його мову. Водночас в адміністраціях Запорізької та Одеської областей навіть не вважають за потрібне перемикаєти мовний код з російського на український [22].

Не кращим є становище української мови у сфері освіти в цих областях, а частково і в центральних. Статистика кількості шкіл і вищих

навчальних закладів з українською мовою навчання далеко не завжди відображає реальний стан речей. Так, згідно зі статистичними даними, в Одесі 2010 р. працювало 22 вищих навчальних заклади, в яких навчалося 127 тисяч студентів, з них 84 % здобували освіту українською мовою і 16 % — російською [14: 251]. Однак проведене того самого року опитування у студентському середовищі Одеси виявило невтішну картину. На запитання «Якою є мова спілкування у Вашому закладі?» 40 % респондентів зазначили російську мову, 54 % — українську і російську однаковою мірою, лише 6 % — українську [14: 251]. 81 % студентів відповіли, що на перерві спілкуються переважно російською мовою. 59 % учасників опитування визнали цю мову легшою для сприйняття спеціальної літератури. Більше половини студентів використовують російську або обидві мови і під час навчального процесу [14: 252]. У спілкуванні з однолітками російська домінує майже повністю, українську у неформальному спілкуванні використовує менше 7 % студентів [14: 252].

На запитання «Чи престижно спілкуватися українською мовою у Вашому місті?» 74 % студентів, які навчаються в Одесі, відповіли «Ні», і лише 26 % дали ствердну відповідь [14: 253] (зауважимо, що опитування проведено у 2010 р., тобто на двадцятому році незалежності Української держави більшість одеського студентства вважало державну мову непрестижною). Щоправда, певний позитив можна вбачати у розподілі відповідей на запитання «Чи має бути престиж української мови вищим?». На нього 58 % студентів відповіли ствердно [14: 253].

Навіть у столиці не всі вищі навчальні заклади дотримуються норми обов'язкового українськомовного викладання. Так, анкетування, яке провела Наталя Скіба (Матвеева) в березні 2017 р. у трьох столичних вищах — Національному університеті імені Тараса Шевченка, Національному університеті «Кієво-Могилянська академія» та Національному технічному університеті «Київський політехнічний інститут», виявило, що лише в перших двох вищах навчальний процес повністю здійснюють державною мовою. Натомість у політехнічному університеті 36 % предметів читають російською мовою [27]. Підтвердження цього можна знайти і на студентських форумах університету, як, наприклад, запис одного зі студентів від 18.08.2014 р.: «Зауважу, що навіть у провідному національному університеті країни чимало викладачів спілкуються зі студентами та викладають навчальні дисципліни російською мовою».

Таке порушення мовного законодавства можливе передусім тому, що більшість українського населення не усвідомлює загроз, які несе українській мові інерційний розвиток білінгвізму, успадкований з радянського періоду.

Ідеалізація двомовного стану держави, сприйняття у масовій свідомості співіснування двох мов як безконфліктного спричинені постколоніальною ситуацією. Старше покоління українців, що сформувалося в УРСР, перебуває під впливом маніпулятивної пропаганди про «братні» український і російський народи, «гармонійну» російсько-українську двомовність, «благотворний» вплив російської культури на українську.

Визначальною рисою радянської національної політики була безпрецедентна уніфікація. Можна навести слова Вацлава Гавела: «Комунізм прагнув загальної уніфікації — щоб усе було однаковим від Владивостока до Берліна: структура адміністрації, вітрини магазинів, зовнішній вигляд житлових районів тощо. Тобто намагався стерти — іноді дуже жорсткими методами — будь-які відмінності між народами і націями» [24].

На усування відмінностей між народами була спрямована і мовна політика СРСР. Інструментом її реалізації стала російська мова як мова міжнародного спілкування, що фактично надавало їй функції державної мови, а також низка заходів з русифікації союзних республік, зокрема в системі освіти, реформах графіки — переведення мов середньоазійських республік, Азербайджану і Молдавії на кириличний алфавіт, створення спільного лексичного фонду мов народів СРСР, запозичення термінології з інших мов лише за посередництва російської тощо.

У такий спосіб режим намагався змінити в масовій свідомості відчуття належності до певного народу загальнорадянською ідентичністю, якій відповідала популярна формула «простой советский человек».

Мовно-культурна асиміляція стерла у свідомості багатьох українців сприйняття двох мов у протиставних категоріях «свого» і «чужого». Російська мова втратила ідентифікаційний маркер «іншої» мови, відтак значна частина українців позиціонує її як «свою» поряд із українською.

Зникнення опозиції між «своєю» та «чужою» мовами спричинило ідеалізацію білінгвальної ситуації країни, продиктовану недооцінкою конфліктного характеру співіснування двох мов на території України. Про це свідчать дані вже згаданого масового опитування населення України, проведеного в рамках міжнародного проекту № 62700395 Фонду Фольксваген. Варто звернути увагу, зокрема, на наведену вище досить велику групу (17,4 %) тих, хто вважає рідною обидві мови — і українську, і російську.

Показовими є також відповіді на запитання анкети, пов'язані з визначенням рівня конфліктності стосунків різномовних громад. Деякі з них виразно позначені впливом багаторічної радянської пропаганди про «гармонійність» російсько-української масової двомовності в Україні. Так, із трьох варіантів запропонованих відповідей щодо відносин російської та української мов в Україні більшість респондентів (55,0 %) обрали варіант «мирно співіснують». Чверть респондентів (25,0 %) вважають, що вони «частково конкурують», і лише 8,2 % погодилися з тим, що російська й українська мови «протистоять одна одній». Такі результати опитування засвідчують недостатнє усвідомлення українськими громадянами характеру міжмовних стосунків у нашій країні та передумов, необхідних для ефективного впровадження державної мови. Адже кожен крок з розширення сфер вживання української мови веде до звуження сфер вживання російської, а це не може не викликати опору проросійських груп населення. Тож мирне співіснування двох ідіомів на одній території, за яку змагаються їхні носії, вельми проблематичне.

Близьким до зазначеного є розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи згодні Ви з твердженням, що в Україні існує конфлікт на мовно-му ґрунті?». Погодилася з цим твердженням меншість: сумарно відповіді «здебільшого так» і «повністю згоден(на)» становлять 20,7 %, тоді як «здебільшого ні» і «зовсім не згоден(на)» — 47,9 %. Чимало і тих, хто не зміг визначитися з чіткою відповіддю, обравши варіант «і так, і ні» (23,3 %).

Результати дослідження свідчать також про те, що загрози для української мови, а відтак і держави, спричинені домінуванням російської у міських середовищах, усвідомлює меншість суспільства. Це продемонстрував розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи існує сьогодні загроза для цілісності України як держави внаслідок поширення на її території двох мов?». Ствердно відповіли на нього 32,1 % («так» — 12,5 %, «скоріше так» — 19,6 %), негативно — 52,4 % («ні» — 24,7 %, «скоріше ні» — 27,7 %), 15,5 % не визначилися з відповіддю, обравши варіант «важко відповісти».

Водночас результати опитування показують амбівалентний стан масової свідомості. З одного боку, українські громадяни толерантно ставляться до двох мов, що в різних співвідношеннях побутують у комунікативному просторі країни. З іншого боку, постання своєї держави не могло не вплинути на зростання інтересу й поваги до національних цінностей, серед яких найвагомішими є своя мова і культура.

У цьому сенсі особливо показовий розподіл відповідей на два наступних запитання. Одне з них з'ясувало думку респондентів про те, чи обов'язково громадянам України володіти українською і російською мовами. Обов'язковість володіння українською визнала абсолютна більшість опитаних (90,1 %), тоді як аналогічну вимогу до російської підтримало значно менше респондентів (33,2 %).

У відповідях на друге запитання: «Як, на Вашу думку, має розвиватися мовна ситуація в Україні в перспективі?» більшість обрала опцію «Українська мова має стати основною мовою в усіх сферах спілкування» (58,3 %). Натомість кількість тих, хто обрав варіант «Україна має стати двомовною країною», удвічі менша (25,2 %).

Варто зазначити, що в 2017 р. спостерігається значне збільшення тієї частини соціуму, яка в майбутньому бачить країну українськомовною. Так, за даними масового опитування 2006 р., ця група респондентів чисельно поступалася тим, хто волів бачити Україну в майбутньому двомовною країною: за двомовний розвиток країни тоді висловилися 46,2 % респондентів, а майбутню українську одномовність підтримали 38,7 % [20: 359]. Певна розбіжність спостерігається й у виборі відповіді щодо російської мови: «Російська мова має стати основною мовою в усіх сферах спілкування». В опитуванні 2017 р. такий варіант обрали 1,3 % респондентів, а в 2006 р. їх було 6,0 %.

Порівняно з даними опитування 2006 р. помітне також істотне зменшення групи тих, хто вважає обов'язковим володіння російською мовою. Тоді вона становила 79,0 %, щоправда із запропонованими двома варіантами відповідей («так» — 36,9 % і «скоріше так» — 42,1 %). При цьому за обо-

в'язкове володіння українською висловилося у 2006 р. абсолютна більшість громадян — 91,3 % («так» — 67,1 %, «скоріше так» — 24,1 %) [20: 356].

На зміни у баченні майбутнього розвитку мовної ситуації держави, як і на ставлення до потреби володіти російською мовою, вплинула, безперечно, здійснена Росією збройна агресія проти України. Слід врахувати також, що в 2017 р. за межами дослідження лишилися території анексованого Криму й окупованої частини Донбасу, де проросійськи зорієнтовані громадяни становили значну частку населення.

Як показали результати соціолінгвістичного дослідження, суспільство виявляє готовність розширювати сфери вживання державної мови. Проте успішна реалізація цього завдання значною мірою залежить від керівництва держави.

На жаль, Президент і його оточення обрали політику невтручання в мовний конфлікт, за яким стоїть прагнення зберегти статус-кво у поширенні двох мов на території країни.

Це виразно засвідчує той факт, що маніпулятивний закон «Про засади державної мовної політики», ухвалений під час президентства В. Януковича, лишався чинним упродовж чотирьох років після обрання Порошенка на посаду Президента.

23.02.2014 р. одразу після Революції гідності і втечі В. Януковича Верховна Рада скасувала закон «Про засади державної мовної політики», але відповідне рішення не підписав тодішній в. о. Президента Олександр Турчинов.

Не погодився з необхідністю скасувати цей закон і новообраний Президент України Петро Порошенко. У червні 2014 р. Петро Олексійович в інтерв'ю французькому виданню «Le Figaro» визнав рішення про позбавлення російської мови статусу регіональної, запровадженого в законі Ківалова–Колесніченка, помилковим і наголосив на тому, що подібні ескапади ніколи не матимуть його схвалення [18].

Позицію Порошенка у питаннях мовної політики засвідчують і деякі кадрові призначення, скажімо, вибір на посаду глави Адміністрації Бориса Ложкіна, випускника Харківського державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди за спеціальністю «Російська мова й література», засновника одного з найбільших в Україні медіахолдингів російських та російськомовних ЗМІ. Голова Ради Федерації Росії Валентина Матвієнко 11.07.2013 р. нагородила Б. Ложкіна Почесною грамотою (найвищою нагородою Російської Федерації) за великий внесок у розвиток засобів масової інформації в Україні та зміцнення добросусідських відносин між Росією і Україною [13]. На посаді глави Адміністрації Ложкін перебував з 10 червня 2014 р. по 29 серпня 2016 р.

Одразу після зміни влади у 2014 р. провідні телеканали країни, належні олігархам — «Інтер», «Україна», «1+1», «ICTV», «СТБ», «5-й канал» — через Індустріальний телевізійний комітет (ІТК) започаткували логотип з двомовним написом «Єдина країна. Единая страна» [19]. Це гасло можна було побачити на білбордах по всій Україні.

Ці та деякі інші факти задекларували орієнтацію нової влади на збереження двомовного стану країни зі сподіванням, що така політика сприятиме безконфліктному співіснуванню двох мов і консолідації населення.

Таким чином, і після Революції гідності та початку війни з Росією керівництво держави, що його привело до влади народне повстання, продовжувало попередню політику невтручання у мовну ситуацію країни, прагнуло зберегти статус-кво у співіснуванні державної мови поряд з російською. А як відомо із соціолінгвістичних досліджень, відсутність мовної політики в державі реально також є політикою, яка підтримує ту мову, що посіла сильніші позиції. Отже, позиція Порошенка та його оточення у ставленні до проблем двомовного соціуму в перші роки його президентства не тільки не послабила становище російської мови в Україні, а й призвела до інерційного продовження процесів русифікації у багатьох сферах суспільного життя.

Однак історичні події на київському Майдані в 2013 — 2014 рр., а ще більше — російська анексія Криму й окупація частини Донбасу зумовили кардинальні зміни в мовному та національному самоусвідомленні значної частини українських громадян. Російська збройна агресія продемонструвала всю облуду десятиліттями повторюваного гасла про «братерство» українського і російського народів, довела, що Кремль прагне повернути Україну до стану російської колонії. Протистояння з Росією звільнило ідентичність багатьох українців від роздвоєності, сприяло зміцненню національного самоусвідомлення, розумінню важливості для виживання й розвитку нації своїх вартостей — української мови, культури, історії.

За відсутності державної політики підтримки української мови цей обов'язок узяло на себе громадянське суспільство. Громадська організація «Безкоштовні курси української мови» засновувала в містах мережу курсів української мови. У Києві та Харкові з'явилися розмовні клуби, призначені активізувати вживання державної мови у неформальних сферах спілкування. Рух добровольців «Простір свободи» з 2011 р. проводить щорічний моніторинг становища української мови у різних сферах суспільного життя. Громадська ініціатива «И так поймут!» (укр. «І так зрозуміють!») створена для захисту прав українськомовних споживачів товарів і послуг на отримання інформації рідною мовою. Уже понад 10 років діє популярний громадський рух «Не будь байдужим!», гаслом якого є «Ні Малоросії! Зробимо країну Україною!». У Фейсбучі створено чимало сторінок, які об'єднують захисників державної мови.

«Якраз особливість нинішньої мовної політики в Україні, — зазначає Тарас Марусик, — полягає в тому, що вона розпадається на дві політики, які часто не доповнюють одна одну, а протистоять одна одній: на державну і громадську мовні політики. Але це вже дало результат. Окремі важливі здобутки стали наслідком тиску вулиці і консенсусу між різними частинами українського політикуму» [19].

Постійний тиск на владу наукового середовища і громадських організацій щодо неконституційності закону Ківалова—Колесніченка змусив Консти-

туційний Суд України 28.02.2018 р. прийняти рішення про невідповідність Закону «Про засади державної мовної політики» Конституції України [11].

Громадянському суспільству належить також провідна роль у започаткуванні процесів українізації засобів масової інформації. 16 червня 2016 року Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах)», який набув чинності 08.11.2017 р. Згідно із законом, частка пісень державною мовою на радіо протягом трьох років має зрости з 25 % до 35 % [4].

23.05.2017 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». Закон установив квоту 75 % державної мови для загальнонаціональних і регіональних телеканалів, 60 % для місцевих, а також 75 % для програм новин на телебаченні, що має бути реалізовано впродовж певного часу [2].

Завдяки активності громадянського суспільства в справі захисту державного статусу української мови відбуваються певні зміни й у позиції Президента щодо мовних проблем країни. Це продемонструвала, зокрема, промова Порошенка на церемонії вручення Шевченківської премії 9 березня цього року. Петро Олексійович схвалив рішення Конституційного Суду України про скасування закону С. Ківалова й В. Колесніченка. «За потаємним задумом його авторів, явних і залаштункових, — зазначив Порошенко, — закон мав довершити чорну справу Валуєвського циркуляра та Емського едикту. Суд лише виписав свідоцтво про смерть цього злочинного акта, де-факто ж кінець його настав кілька років тому» [15].

Наступні слова Президента мали підтвердити його відмову від толерування двомовного розвитку країни і посилення уваги до державного статусу української мови. У відповідь на звернення відомих діячів науки й культури з вимогою оголосити 2018 р. роком української мови він заявив, що «року замало, щоб надолужити все те, що внаслідок колоніальної політики втратила українська мова». «Хотів би повідомити, — сказав Президент, — що найближчим часом підпишу указ про розробку, можливо, десятирічної програми укорінення та зміцнення державного статусу рідної української мови... Бо попереду — десятиліття української мови в Україні. Протягом цих десятиліть позитивні незворотні зміни мають відбутися. І ключове слово — незворотні» [23]*.

Таким чином, Президент задекларував добрі наміри зміцнити позиції державної мови. Запитання, однак, виникають стосовно заходів їхньої реалізації.

* 31 травня 2018 року Петро Порошенко підписав Указ «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України». Указом передбачено запровадження цільової програми на 2018 — 2028 роки, спрямованої на забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, створення єдиного культурного простору та збереження цілісності культури (<http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro-nevidkladni-zahodi-shodo-zmicnen-47870>).

Річ у тім, що з 1991 р. в Україні приймали безліч урядових програм, призначених для впровадження української мови як державної. Перша з них утверджена Постановою Ради Міністрів УРСР 12.02.1991 р., ще перед розпадом Радянського Союзу. Вона мала назву «Державна програма розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року» і, як бачимо, також була розрахована на десятиліття. Програму було прийнято «з метою забезпечення послідовної реалізації Закону УРСР «Про мови в Українській РСР», створення необхідних умов для всебічного розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, розвитку й використання мов інших національностей у республіці» [10].

У 1997 році була прийнята програма «Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови» [9], Постановою від 02.10.2003 р. затверджено «Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004 — 2010 роки» [8], у якій було сформульовано багато правильних завдань, зокрема і «зміцнення статусу української мови як державної». Приймали й інші програми з тією самою метою, проте жодну з них не виконано.

Усе це засвідчує, що для державного захисту й підтримки національної мови потрібні не програми, які, на жаль, лишаються переважно деклараціями, не обов'язковими до виконання, а закони, аналогічні тим, які в 1990-х роках ухвалили країни Балтії та Центрально-Східної Європи.

Наприкінці 2016 — на початку 2017 рр. у Верховній Раді зареєстровано три мовних законопроекти: «Про мови в Україні» [6], «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» [7] і «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [5].

Усі законопроекти мають спільну позицію щодо статусу української мови як єдиної державної мови, як складника конституційного ладу країни.

Попередній аналіз цих законопроектів показує: мали рацію ті фахівці з мовного планування, які вважають, що Верховна Рада повинна ухвалити два різних закони: один — про державну мову, другий — про мови національних меншин. Цій вимозі відповідає законопроект «Про державну мову», який підготувала група науковців і громадських активістів під керівництвом доктора юридичних наук Володимира Василенка. Після розгляду в профільному комітеті законопроект отримав назву «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Два інших законопроекти, у яких визначення функцій державної мови поєднано зі спробою врегулювати застосування мов національних меншин, попри низку слухних положень щодо державної мови, характеризує недостатній рівень компетентності у питаннях, які стосуються мов національних меншин.

Так, законопроект «Про мови в Україні» у більшості статей об'єднує мови національних меншин з мовами корінних народів України. Велику увагу приділено в цьому документі кримськотатарській мові, запропоновано надати їй статус офіційної в межах Автономної Республіки Крим. Проте не зазначено, які ще мови, крім української та кримськотатарської, належать до

мов корінних народів України. Зрештою, в наукових колах досі точиться дискусія щодо самого визначення поняття «мова корінного народу України».

Не менше питань виникає до відповідної частини законопроекту «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні». Тут поряд фігурують терміни «мови національних меншин» та «регіональні або міноритарні мови». Щодо мов національних меншин запропоновано вживати термін «іноземна мова», а регіональну або міноритарну мову визначено як мову, «відмінну від української і яка традиційно застосовувалася в межах території України громадянами України, що становлять кількісно меншу групу, ніж решта населення України».

Обидва законопроекти, отже, мають невпорядковану термінологію та потребують доопрацювання в частині, яка стосується політики щодо мов національних меншин [12].

Таким чином, сучасний потенційно конфліктний характер двомовного розвитку української ситуації зумовлений відсутністю мовного законодавства, яке врегулювало б і регламентувало сфери вживання двох найпоширеніших в Україні мов. Ухвалення нового мовного законодавства мало б запровадити, з одного боку, норму обов'язкового вживання державної мови у сферах, передбачених законом, з іншого — дотримання принципу вільного вибору мови, зокрема російської, у сферах приватного й неформального спілкування.

Упровадження нових законів із чітким розмежуванням офіційних і неофіційних сфер застосування мов та створення інституцій з функціями контролю за виконанням мовного законодавства сприятиме послабленню напруги у стосунках різномовних груп населення й усуне можливість використання проблем двомовного соціуму з метою політичних спекуляцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України» Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.03.2018).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації: Закон України від 23.05.2017 № 2054-VIII. *База даних «Законодавство України» Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2054-19> (дата звернення: 10.03.2018).
3. Про мови в Українській РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.10.1989 № 8312-11. *База даних «Законодавство України» Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (дата звернення: 17.03.2018).
4. Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах): Проект Закону від 16.06.2016 № 3822-д. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59423 (дата звернення: 31.03.2018).
5. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Проект Закону від 09.06.2017 № 5670-д. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994 (дата звернення: 23.03.2018).
6. Про мови в Україні: Проект Закону від 19.12.2016 № 5556. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60750 (дата звернення: 12.03.2018).
7. Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні: Проект Закону від 19.01.2017 № 5669. *Офіційний веб-портал Верховної*

- Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952 (дата звернення: 28.03.2018).
8. Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004 — 2010 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 № 1546. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/2940284> (дата звернення: 30.03.2018).
 9. Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.1997 № 998. *База даних «Законодавство України» Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998-97-%D0%BF> (дата звернення: 18.03.2018).
 10. Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 12.02.1991 № 41. *База даних «Законодавство України» Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80-91-%D0%BF> (дата звернення: 18.03.2018).
 11. Рішення Конституційного Суду України від 28.02.2018 у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики». *Урядовий портал*. URL: http://www.csu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf (дата звернення: 31.03.2018).
 12. Ажнюк Б.М. Мовне законодавство і мовне планування в сучасній Україні. *Мовознавство*. 2017. № 4. С. 28 — 40.
 13. Борис Ложкін отримав російську державну нагороду за внесок у розвиток медіа. *Телекритика*. 2013. 11 липня. URL: <http://ru.telekritika.ua/profesija/2013-07-11/83232> (дата звернення: 31.03.2018).
 14. Велика Анастасія. Українська мова в студентському середовищі м. Одеси (за матеріалами анкетування). *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 251 — 256. URL: <http://sociolinguistics.lnu.edu.ua/ua/issues/03/29.pdf> (дата звернення: 31.03.2018).
 15. Виступ Президента України на врученні Національної премії України імені Тараса Шевченка 2018 року. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. 2018. 9 березня. URL: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-ceremoniyi-vtuchennya-nacional-46226> (дата звернення: 31.03.2018).
 16. Єфремов, Симоненко й Гриневецький пропонують Раді визначити порядок використання мов в Україні. *Українські новини*. 2010. 7 вересня. URL: <http://ukranews.com/ua/news/55729-yefremov-symonenko-y-grinevetskyu-propouyut-radi-vyznachyty-poryadok-vukorystannya-mov-v-ukraini> (дата звернення: 31.03.2018).
 17. Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. Київ, 2001.
 18. Лебідь Наталія. «Матрьошки» наступають. *Україна молода*. 2017. № 35 (21 березня). URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3136/180/109830/> (дата звернення: 31.03.2018).
 19. Марусик Тарас. Гібридна мовна політика України: між громадським вовком-санітаром і страусом-владою. *Радіо Свобода*. 2017. 3 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28892391.html> (дата звернення: 31.03.2018).
 20. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації. 2-ге вид. Київ, 2008.
 21. Означ Сергій. Мовна складова гібридної війни. *Портал мовної політики*. 2015. 13 червня. URL: <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/> (дата звернення: 30.03.2018).
 22. Подоляк Ірина. Мовне божевілля. *Український тиждень*. 2017. № 18 (494), 4 травня. С. 16. URL: <http://tyzhden.ua/Columns/50/191480> (дата звернення: 14.03.2018).
 23. Порошенко: Мовне питання не має бути на порядку денному виборчої кампанії. *Zbruc*. 2018. 9 березня. URL: <https://zbruc.eu/node/77426> (дата звернення: 22.03.2018).
 24. Престранная эпоха коммунизма: Интервью А. Михника с В. Гавелом. *Индекс*. 2001. № 13. URL: <http://www.index.org.ru/journal/13/gavel1301.html> (дата звернення: 22.03.2018).
 25. Янукович обещал позаботиться о комфорте российских соотечественников. *УНИАН*. 2010. 27 травня. URL: <https://www.unian.net/politics/362125-yanukovich-obeschal-pozabotitsya-o-komforte-rossijskih-sootchestvennikov.html> (дата звернення: 30.03.2018).
 26. Fishman, J. Bilingualism With and Without Diglossia: Diglossia With and Without Bilingualism. *Journal of Social Issues*. 1967. Vol. 23. Issue 2. P. 29 — 38. URL: <https://ru.scribd.com/doc/132791231/Joshua-Fishman-Bilingualism-with-and-without-diglossia-diglossia-with-and-without-bilingualism> (дата звернення: 30.03.2018).

27. Matveieva, Natalya. Bilingualism and Diglossia Among the Students of Kyiv's Universities (у друці).

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine: Law dated June 28, 1996 No. 254к / 96-ВР. *The Database "Laws of Ukraine" of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Application date: 05.03.2018).
2. On amendments to some laws of Ukraine regarding the language of audiovisual (electronic) media: Law of Ukraine dated May 23, 2017 No. 2054-VIII. *"Laws of Ukraine" of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2054-19> (Application date: 10.03.2018).
3. About Languages in the Ukrainian SSR: Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic dated October 28, 1989, No. 8312-11. *Database "Laws of Ukraine" of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (Application date: 17.03.2018).
4. On Amendments to the Law of Ukraine "On Television and Radio Broadcasting" (regarding the proportion of songs in the state language in music radio programs and radio broadcasts): Draft Law dated June 16, 1966, No. 3822-d. *The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59423 (Application date: 31.03.2018).
5. On maintenance of functioning of the Ukrainian language as a state: Draft Law from 09.06.2017 № 5670-d. *The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994 (Applying Date: 03/23/2018).
6. About Languages in Ukraine: Draft Law dated December 19, 1966, No. 5556. *The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60750 (Application date: 12.03.2018).
7. On the functioning of the Ukrainian language as a state language and the procedure for the use of other languages in Ukraine: Draft Law dated January 19, 2017 No. 5669. *The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952 (Application date: 28.03.2018).
8. The State Program for the Development and Functioning of the Ukrainian Language for 2004 — 2010, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 02, 2003 No. 1546. *Government portal*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/npas/2940284> (Application date: 30.03.2018).
9. On Approval of Comprehensive Measures for the Comprehensive Development and Functioning of the Ukrainian Language: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 8, 1997 No. 998. *Database "Laws of Ukraine" of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998-97-%D0%BF> (Application date: 18.03.2018).
10. About the State program of development of the Ukrainian language and other national languages in the Ukrainian SSR for the period up to 2000: Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR dated February 12, 1991 No. 41. *Database "Laws of Ukraine" of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/41%D1%80-91-%D0%BF> (Application date: 18.03.2018).
11. The decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 02/28/2018 in the case on the constitutional petition of 57 people's deputies of Ukraine regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the Law of Ukraine "On the Principles of the State Language Policy". *Government portal*. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-p_2018.pdf (Application date: 31.03.2018).
12. Azhnyuk, B.M. (2017). Language legislation and linguistic planning in modern Ukraine. *Linguistics*, 4, 28 — 40 (in Ukr.).
13. Boris Lozhkin received the Russian State Award for his contribution to media development. *Telekritika*. 2013. July 11. URL: <http://www.telekritika.ua/profesija/2013-07-11/83232> (Application date: 31.03.2018).
14. Velyka, Anastasia. (2012). Ukrainian language in the student environment of Odessa (based on questionnaires). *Language and Society*, 3, 251 — 256. URL: <http://sociolinguistics.lnu.edu.ua/ua/issues/03/29.pdf> (Application date: 31.03.2018).
15. Statement by the President of Ukraine on the presentation of the National Taras Shevchenko Prize of Ukraine in 2018. *Official online representation of the President of Ukraine*. 2018. March 9th. URL: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-ceremoniyi-vruchennya-nacional-46226> (Application date: 31.03.2018).

16. Efremov, Symonenko and Grynevetsky offer the Council to determine the procedure for the use of languages in Ukraine. *Ukrainian news*. September 7th, 2010. URL: <http://ukranews.com/en/news/55729-yefremov-symonenko-y-gryneveckyy-proponuyut-radi-vyznachyty-poryadok-vykorystannya-mov-v-ukraini> (Application date: 31.03.2018).
17. Zalizniak, G., Masenko, L. (2001). Language situation in Kyiv: the present day and the future. Kyiv (in Ukr.).
18. Lebid, Natalia. (2017). "Matryoshki" are coming. *Ukrayina moloda*. No. 35 (March 21). URL: www.umoloda.kiev.ua/number/3136/180/109830/ (Application date: 31.03.2018).
19. Marusik, Taras. (2017). Hybrid language policy of Ukraine: between social wolf-sanitary and ostrich-power. *Radio Svoboda*. December 3. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28892391.html> (Application date: 31.03.2018).
20. Language policy and language situation in Ukraine: analysis and recommendations. 2nd form. (2008). Kyiv (in Ukr.).
21. Osnach, Sergey. (2015). The language component of the hybrid war. *Portal of language policy*. June 13th. URL: <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/> (Application date: 30.03.2018).
22. Podolyak, Iryna. (2017). Language insanity. *The Ukrainian Week*. 18 (494), May 4, 16. URL: <http://tyzhden.ua/Columns/50/191480> (Application date: 14.03.2018).
23. Poroshenko: The language question should not be on the agenda of the election campaign. *Zbruc*. 2018. March 9th. URL: <https://zbruc.eu/node/77426> (Application date: 22.03.2018).
24. The Transfrontier Age of Communism: Interview with A. Mikhnik and V. Havel. *Index*. 2001. № 13. URL: <http://www.index.org.ru/journal/13/gavel1301.html> (Application date: 22.03.2018).
25. Yanukovich promised to take care of the comfort of Russian compatriots. *UNIAN*. May 27th, 2010. URL: <https://www.unian.net/politics/362125-yukovich-obeschal-pozabotitsya-o-komforte-rossijskih-sootechestvennikov.html> (Application date: 30.03.2018).
26. Fishman, J. (1967). Bilingualism With And Without Diglossia: Diglossia With And Without Bilingualism. *Journal of Social Issues*. Vol. 23. Issue 2, 29 — 38. URL: <https://ru.scribd.com/doc/132791231/Joshua-Fishman-Bilingualism-with-and-without-diglossia-diglossia-with-and-without-bilingualism> (Application date: 30.03.2018).
27. Matveieva, Natalya. Bilingualism and Diglossia Among the Students of Kyivs Universities (in print).

Статтю отримано 30.03.2018

Larysa Masenko

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

LANGUAGE CONFLICT IN UKRAINE: THE WAYS OF SETTLEMENT

The paper considers specific character of the language policy in Ukraine determined by the confrontation between two political forces, namely the state and pro-Russian ones. The history of the conflict intensification is considered in relation to the passing by the Verkhovna Rada in 2012 the Law "On the Principles of State Language Policy", in which the "European Charter of Regional or Minority Languages" manipulatively used to grant the Russian language status equal to that of the state language in a significant part the territory of the country.

The paper contains the results of a mass survey conducted in 2017, in the part determining the conflict level of the bilingual situation in the country. The data of survey indicated ambivalent nature of the mass consciousness. On the one hand, most citizens do not see the conflict in the coexistence of two languages in all spheres of public life. On the other hand, most respondents want to see their country Ukrainian-speaking in the future. Two-language development of Ukraine is supported by the two times smaller group of respondents. Changes in the attitude of Ukrainian citizens to the coexistence of two languages as compared to the survey conducted in 2006 are also demonstrated by the distribution of replies to the question concerning compulsory language proficiency. Absolute majority of respondents considers it compulsory to have a command of Ukrainian, while similar requirement as for the Russian language was supported by three times less respondents.

Particular attention is paid to the enlightening of the activities of numerous public organizations to protect the state status of Ukrainian language, as well as to the changes in Poroshenko's attitude to the bilingual situation in Ukraine under the pressure of civil society.

Keywords: *linguistic situation, linguistic conflict, linguistic law, state language, bilingualism.*